

Tallinna Restaureerimiskooli täiendkoolituse lõputöö

Monika Rauba

PUKA TALU.

**Mulgi häärber Halliste alevikus. Ajalooline ülevaade ja muinsuskaitse
eritingimused**

(Viljandi tn 4, Halliste alevik, Viljandimaa)

VILJANDI 2007

SISUKORD

1. Sissejuhatus	3
2. Ajalooline ülevaade	6
3. Peahoone eksterjöörü kirjeldus ja olemasoleva seisukorra hinnang	10
4. Peahoone interjäär	12
5. Kõrvalhooned ja krundi piirded	13
6. Kultuuriväärtuslike detailide loetelu	14
7. Muinsuskaitse eritingimused	15
8. Kasutatud allikad ja kirjandus	16
9. Kaart ja fotod	17
10. Välisviimistluse pass	69
11. (Inventariseerimis)joonised	70

1. Sissejuhatus

Halliste vald asub Viljandi maakonna lõunaservas (vt kaart nr 1). Keset Halliste alevit seisab tühjana üks imeilus torniga puumaja, aknaaugud tühjad ja põlemisjäljed küljel. See suurejooneline hoone on valminud 20 sajandi algul, ehitamisel on ilmselt mõisaarhitektuurist eeskuju võetud. See on üks näide nn mulgi häärberite arhitektuurist, mis ilmusid meie külapilti 19. sajandi teisel poolel.

Eestis on tuntud ja teatud reielamu kui vana talupojaühiskonna elulaadi tunnismärk. Märksa udusem on ettekujutus uuemaist, euroopalikest talumajadest. Nende seas on silmapaistvamad suurtalude esinduslikud elamud ehk häärberid. Häärber tähendab suurt ja uhket taluelamut, mille eeskujud asusid väljaspool talurahva traditsioonilist elulaadi. Nende ehitamisel võeti eeskuju mõisast ja linnast. Võib öelda, et need häärberid esindavad kõige paremini oma aja vaimu ja rahva püüdlusi saada moodsateks eurooplasteks. (Pärdi 2005: 5)

Esmalt mulgi häärberitest üldiselt. Esimesed häärberid ehitati 19. sajandi viiekümnendail aastail Mulgimaal. Siin kujunes välja ka vanem nn tüüphäärber: võrdlemisi pikk madalavõitu ühekorruseline poolkelpkatuse ja rõhtsa laudvoodriga barokne palkmaja. Väliselt sarnanesid need tollaegsete vallamajade, pastoraatide ja lihtsamate mõisahäärberitega. Erinevalt vanast mitmeotstarbelisest talumajast oli häärber puhtalt elumaja. Mulgi häärberite tunnusteks on sambad ja rõdud, tornid ja verandad, uhke pidusaal ja vaade aiale ning suur arv kahel korrusel paiknevaid tube. Keskmises mulgi häärberis oli tube kümme-kond. Suuruse tõttu tehti neile kaks korstnat ning kaks sissekäiku: keskmine viis peremehe, otsmine talu tööpere ruumidesse. Sisemiselt jaguneski häärber peremehe pooleks ja talutööliste pooleks – esimene oli esinduslik ja pidulik, teine lihtne ja asjalik. Peremehe tubades leidis seni ainult mõisnike ja linnasakste maailma kuulunud asju: kahhelkivist keeruliste kaunistustega ahje, sein- ja laemaalinguid, tapeete, kõrgstiilis pehmet mööblit. (sammas)

20. sajandi algul hakkasidki talumehed oma maju üha enam vormima nõ omaenda näo järgi, küla ehituslik ilme muutus palju mitmekesisemaks. Mõned üksikud tellisid juba enne I MS ehituskavandi haritud arhitektilt (K. Burman, A. Perna, A. Eichhorn). Häärberite välisilme muutus veelgi kirjumaks 1920. – 1930 aastail. Üha rohkem

kasutati käsiraamatute, instruktorite ja arhitektide abi, ehkki valdavalt ehitati maju ikka oma ja ehitusmehe tarkusega. (Pärdi 2005: 5)

Suurtalude saatus sarnaneb mõisatega. Nõukogude võim kaotas kõik iseseisvad talumajandid, kuid eriti kannatasid suurtalud. Rahvas küüditati või oli sunnitud põgenema läände, talud läksid kogu täiega kolhooside-sovhooside kätte. Häärbereis seati sisse majandite kontorid ja asjameeste korterid, külanõukogu, lasteaiad, MTJ-d, isegi laod, kanalad vms. Aja jooksul majandid suurenesid, ehitati uued linlikud keskasulad. Häärberid jäid kõrvaliseks ning neisse paigutati elama rändtöölised. Maju ei korrastatud aastakümneid, sellepärast oli hoonete seisund muutunud selliseks, et 1990. aastail loobusid neist palju pärijad. Tõsi on seegi, et taluhäärbereist on valdavalt säilinud vaid väline vorm, sisemiselt algsel kujul säilinud maju leidub väga vähe. (sammas)

Käesoleva uurimise keskmeks on jõuka linakaupmehe Mathieseni poolt ehitada lastud häärber. Kinnistut vaadeldakse tervikuna, pöörates tähelepanu ka säilinud kõrvalhoonetele ning krundi piiretele. Töö sisaldab häärberi ja sellega seotud inimeste (aja)lugu, olemasolevate hoonete olukorra kirjeldust, tehnilise seisukorra hinnangut, väärtushinnanguid hoone osadele, konstruktsioonidele ja detailidele. Värvisondaažist lähtuvalt on koostatud hoone välisfassaadile ka värvipass.

Lühidalt historiograafilisest probleemist. Mulgi häärberid on jäänud ajalookirjutuse lünklikkuse tõttu nõukogude perioodil vaatlemata. Kunstiajaloolased on valdavalt keskendunud linnaarhitektuuri uurimisele, jättes maapiirkondadesse jääva valdavalt etnoloogide uurida. Samas nõukogude aja etnograafia järgis etteantud ideoloogilist mustrit ning rõhk pandi klassieelse ja varase klassiühiskonna uurimisele. Huvipiir tõmmati enam-vähem 20 sajandi algusse, hilisem aeg sellesse enam ei mahtunud. Seepärast ei ole häärbereid kui fenomeni uuritud ning kättesaadav materjalihulk on küllalt napp.

Allikmaterjalidena on käesolevas töös kasutatud Eesti ajalooarhiivi ja Viljandi Maa-arhiivi fonde, samuti Eesti Rahva Muuseumi kogusid. Tuleb tunnistada, et ka säilinud allikmaterjali on väga vähe. Ei Viljandi ega Pärnu Muuseumi kogudes (Halliste vald kuulus enne I Maailmasõda Pärnumaa alla) ei ole häärberi kohta materjali. Viljandi Maa-arhiivis on olemas küll Halliste sovhoosi fond (häärber oli alates 1950ndatest sovhoosi kontor), aga (ümber)ehitusliku osa kohta info puudub. Ajaloolist tühikut

mulgi häärberite kohta üldiselt aitab mõnevõrra täita etnoloog Heiki Pärdi koostatud ülevaatlilik illustratiivse iseloomuga töö häärberite teemal üldiselt. Ehitustehnilise külje on avanud hoone eelmine omanik, kes 2003 kirjutas Eesti Maaülikooli maainseneri teaduskonda lõpetades vaadeldava hoone kohta renoveerimise projekti (Allikas, 2003). Sealt pärinevad ka käesoleva töö juurde lisatud projekt-eskiisid. Hoone inventariseerimisjoonised pärinevad 2001 aastast mil vald hoone maha müüs. Varasemad ümberehituslikud joonised arhiivides puuduvad. ERMi kogudest leidsin 1981 aastast pärinevad fotod, ühel neist on jälgitav hoone põlengu eelne seiskord, mis aitab hoone endist ilmet paremini fikseerida.

2. Ajalooline ülevaade

1867. aastal ostsid Halliste kihelkonnas Vana-Pornuse mõisa käest kaks kohalikku meest Alexander Nimrod ja Johann Utt 76-hektarilise talu. 1882. a läks talu võlgade tõttu oksjonile. Ajalooarhiivi fondis on 14. mail 1882. pärinev dokument keiserliku kihelkonna kohtu otsuse kohta:

Sest et Aleksander Nimmrodil ja Johann Uttil kõige vähemat liikumata varandust ei ole, kuid üksnes Kuksi ja Kangru [talud tollane nimi] ostetud talud ja omad ülemal nimetatud võlad maksta ei jõua – sellepärast saab nende varanduse üle avalik konkurss kuulutatud/---/ (EAA, F 3760, nim 3, s 7299)

Kuksi ja Kangro nr 7 ja 8 ostis kaupmees Eduard Käärik. (EAA, F 3760 nim.3, s 7299) Need on esimesed teated vaatluse alla võetud mulgi häärberi eelloost. Eduard Käärik avas majas ka poe. (samam)

19. sajandil toimus talupoegade elus suur muutus. Sajandi alguses viidi ellu talurahvareformid. Talupoeg vabanes pärisorjusest. Talud hakkasid oma majandamist ümber korraldama. Väga tulusaks Halliste taludele oli 19 sajandi teisel poolel ja 20 sajandi algul kuni I maailmasõjani linakasvatus. (Tiideberg 2004: 20)

1860. aastatel Ameerika lõuna- ja põhjaosariikide vahel puhkenud Kodusõda jättis Euroopa pikaks ajaks puuvillata. Kuna Halliste mullad sobisid linakasvatuseks hästi, sai mulk linakasvatusega üleöö rikkaks. Mulgid võtsid asja väga tõsiselt ja panid peaaegu kõik maad lina alla. Kasum oli nii magus, et lina kasvatati isegi ülesküntud puuviljaaedades. A. Kitzbergi andmeil oli lina hind sajandi algul 15-20 rubla kaal. Sajandi keskpaigaks tõusis see 40-60 rublani (samam). Lina oli küll väga töömahukas ja maid kurnav, kuid saadav tulu võimaldas talud välja osta ja teha investeringuid ka häärberitesse (samam: 53). Jõukus tõi kaasa siinse talupoja edumeelsuse igas asjas ning sünnitas Mulgimaale ka need väga erilised elumajad. Mulgid hakkasid pöörama tähelepanu oma elamise välisele küljele. Selle ilmeks ja kõige uhkemaks märgiks on mulgi häärberid.

1900 ostis talu Pärnu linakaupmees Voldemar Franzi poeg Mathiesen, kes 1910 aastate paiku lasi endale läti ehitusmeistrite poolt häärberi ehitada (Jõgi 2002). Kodu-uurija Aksel Tiideberg on oma Hallistet käsitlevas mälestuseraamatus jutustanud järgmist: “19 sajandi lõpul tõusnud nõudlus linakiu järele maailmaturul ning kitsarööpmelise raudteeliini ehitamine Tallinn – Viljandi – Mõisaküla – Pärnu

vahel löi soodsad eeldused Halliste Risti aleviku arenguks. Ehitati raudteejaam ning selle ümbrusesse elumajad. Uusi elamuid kerkis ka Viljandi maantee ääres. Alevikus asusid tegutsema mitmed linakaupmehed. Üks edukaim, Mattiesen, rajas alevi lõunapiirile, Kangru oja põhjakaldale kahekorruselise puidust häärberi. Ehitist ilmestasiid rohked pitsmustriga puitkarniisid ning omapärane nurgatorn. Krundi ümber rajati maakividest müür, mille peale oli metallkaartel kinnitatud mitmerealine okastraat. Õuele pääses vertikaalsetest raudtorudest kokku needitud kahe poolega värava kaudu. Teepoolsele küljele rajati peamiselt nulgudest ja lehistest koosnev iluaed”. (Tiideberg 2004: 20)

Igal juhul oli Mathiesen väga edukas kaupmees. Linakauplemisele lisaks pidas ta kindlasti veel piimakarja, sest kõrvalhooneid on häärberil mitu. 31. dets 1938 aastast pärineb kindlustuspoliis, mis sõlmitud kindlustusaktsiaseltsi Eesti Lloyd`ga. Selle juures on esitatud ka olemasolevate hoonete inventariseerimise ülevaade. Sealt saame teada, et krundil oli lisaks puitseinte ja laastukatusena elumajale (pikkus 103 jalga, laius 24 jalga ja kõrgus 28 jalga) ka 1906 aastal ehitatud kivist seinte ja laastukatusena laut (pikkus 97 jalga, laius 32 jalga ja kõrgus 19 jalga). Samuti olid elumaja ümbruses laudaga samal ajal püstitatud maakivist tall, meiereihoone, vankrikuur ja kaks küüni (EAA, F nr 2486, nim 3, s 1499)

Kui Esimese maailmasõja järel nõudlus lina järele vähenes, müüs linakaupmees oma torniga maja, tollase *Kuksi ja Kangro nr 7 ja 8 suuruses 206 vakamaad* (EAA, F nr 2486, nim 3, s 1499) 15 000 rubla eest Pukkadele, varasema nimekujuga Puck. (Tiideberg 2004: 25)¹ Järgnevalt ärakiri Viljandi ringkonnakohtu kinnistusjaoskonna ülema otsusest 8.03 1937:

Voldemar Franzi p Mathieseni pealkirja põhjal 27. veebr 1937 vastavalt kinnistuaktile on tunnistatud kustunuks obligatsioon, mis kinnistatud 23 aug 1912 a nr 1599 all kuue tuhande (6000) rubla suuruses /--- /Pärnumaal, Pornuse vallas asuvale ja Vana Pornuse mõisast eraldatud talukohale “Kuksi ja Kangro nr 7 kinnistusnumber 166 (EAA F 2486, nim 3, s 1499)

Pukad said endale ka õues paiknevad kõrvalhooned. Puka talu peamine tulu tuli karjakasvatusest ning meierei ja hoonete rendist. Kogu ümbruskonna talude piim töödeldi nende meiereis võiks ja juustuks, mida eksporditi isegi välismaale. (Jõgi 2002).

¹ Sii on mälestuste ja arhiivimaterjali võrdlusel erinevus. Ajaloolallikate kohaselt ostnud Peeter Puck Mathieseni häärberi juba 3 apr 1912 aastal (EAA, F 2486, nim 3, s 1499)

1936 a 20 nov on Eesti Maakrediidiselts saatnud välja küsitluslehe Peeter Pukale tema talukoha kohta. Pukk on andnud oma talu hoonetel järgmise hinnangu: *“elumaja seisukord – hää; lautade ja tallide seisukord – hää; kõrvalhooned korras; eluta inventar – hää; talukoha loomapidamine – keskmine”* (EAA F 2486, nim. 3, s. 1499). Samas ei saa siinkirjutaja jätta lisamata veel taluomaniku enesenägemust mis samuti maakrediidiseltsi küsitlusest peegeldus: *“Talukoha omanik 69 aasta vana, terve, ei võta talutöödest osa, viibib koha peal, ei pea kõrvalteenistust, on vallavanema abi. Peremees hoolitseb majapidamise eest hästi, ei tarvita sagedasti alkoholi, vahekord naabrite ja perekonnaga hää. Hoolas, edasipüüdja, kokkuhoidlik, ausate elukommetega; talukohapidajal on ümbruskonnas hää kuulsus”* (EAA F 2486, nim 3, s. 1499).

Pukkade oli kaks poega ja tütar². 1930.aastate algul päris talu perepoeg Gerhard Pukk, kes oli äsja abiellunud, 1934 aastal sündis paarile tütar Eevi, kes oli kahjuks põdura tervisega ja suri noorelt.

1941 aasta 14 juuni küüditamisest õnnestus Pukkadel pääseda ja pere jäi häärberisse elama. Gerhard ja Lola elasid häärberis edasi ka nõukogude korra saabudes, kuigi nende maavaldusi oli kärbitud ja osa hooneid üle võetud.

1943. aastal paigutati meierei kiviaita Saksa sõjaväe toiduladu.

1949 aasta suurvõidustamisest said Pukad õigel ajal teada ja lahkusid salaja Hallistest Tallinna, jättes oma vara sugulaste hoolde. (Jänes 2003)

Vähesed teadsid, et nad sõitsid rongiga Tallinna ja muretsesid endale ühes Pärnu maantee neljakorruselises kivimajas kahetoalise korteri. Igal aastal külastasid Pukad Hallistes oma kodutalu, ööbides sugulaste või tuttavate juures. Ühel sellisel külaskäigul Gerhard Pukk haigestus ning ta suri Viljandi haiglas. Tema põrm sängitati Tallinna Metakalmistule. Mõned aastad hiljem järgnes talle ka Lola.

² Peeter Pukast lähemalt. Sündis 21. jaanuar 1868, Kalita talus, Pati vallas, toonasel Pärnumaal. Õppis Pärnu elementaarkoolis 1878-82 ja Pärnu kreiskoolis 1889-94. Oli Sutlemma, Mäeküla ja Limatu mõisate valitseja, samal ajal ka Kahila ja Adila mõisate ülemvalitseja 1884 – 1918. Eidapere mõisa omanik Lelles 1906-09. Omandas siis Pornuses Leenhofi [Kuksi ja Kangro] talu 1912 a Vahepeal tegutses ka ärimehena Pukk & Co nimelises äris 1921-25. Olnud Pornuse vallavolikogu liige, korduvalt vallavanema abi ja hoolekandekohtu esimees. Pornuse Vabatahtlike Tuletõrje Ühingu asutajaid ja selle esimees, Halliste Põllumeeste Seltsi asutajaid. (Pärnumaa tegelaste biograafiad, 1937)

1950. aastal rajati Pukkade tallu Abja masina-traktori jaam (MTJ): meiereihoone tehti ümber töökojaks, katlamajja paigutati diiselelektrigeneraator, õues kõrguv tuuleturbiin lammutati. MTJ tegutses torniga majas kuni 1957 aastani. (Jänes 2003) Pärast kolhoosi *Täht* reorganiseerimist Halliste sovhoosiks tehti sinna aga sovhoosi kontor – palgamaksmise luugid on praegugi vaheseintes näha. Hoones on olnud ka korterid, telefonikeskjaam ja arhiiv. (Jõgi 2002) Sovhoosi ajal maja juures üht-teist muudeti.

1993 aastast oli häärber Halliste valla munitsipaalomandis. 2002 müüs Halliste vald maja erakätesse. Hoone on seejärel mitmel korral edasi müüdud, 30.10. 2006 müüdi see edasi; uus omanik on AS Ecober. Häärberiga koos läksid uuele omanikule ka kõrvalhooned. Mis plaanid uuel peremehel selle kõigega täpsemalt on, pole veel selge.

Ostu-müügitehing uuele omanikule mingeid lisakohustusi ei seadnud. Ümbrust on uus peremees võsast juba kasinud ning ümberehitus ja remonttööd käivad. Kohalikud elanikud loodavad, et sellel keset alevit väljapaistval kohal asuv hoone saab taas pärliks. Selle restaureerimisel säilib Puka talu Halliste kiriku kõrval nii kohalike kui ka läbisõitjate jaoks ühe kohasümbolina. Senini on nn torniga maja kultuurmaastiku osa, mille järgi Hallistest läbi sõites koht ära tuntakse.

3. Objekti kirjeldus ja olemasoleva seisukorra hinnang

Krundi on viis hoonet, häärber ja neli majandushoonet (joonis nr 1). Hoonete asukohad on krundil selgelt väljaloetavad, algne jaotus suuremalt jaolt säilinud. Peahoone on peale Halliste sovhoosi reorganiseerimist ja kontori väljakolimist tühjalt seisnud ning seepärast on selle seisukord on kohati väga vilets. Aknad on puruks pekstud, kõik millele jõud peale hakkab, ära viidud, üks majanurk kannab põlengu jälgi. Häärber on püstpalkidest kahekorruseline osaliselt kellerdatud hoone. Neli majandushoonet on leidnud ka hilisemat kasutust ja seetõttu on neid ka vajaduste ja võimaluste piirides korrastatud.

Häärberi puhul on tegemist on nurgatorniga kahekorruselise väga suure (pindala 346 m²) L-kujulise põhiplaaniga. Suhteliselt rahuliku fassaadiga, klassitsismi ja juugendi ilmingutega maja. Peale sovhoosi likvideerimist ja maja tühjaksjäämist on hoonet rüüstatud, mõned aastad hiljem see ka osaliselt põles. Põlemise jäljed on siiani nähtavad.

Maja vundament on maakivist paksusega 0,7 m ja sokli osa kaetud punaste tellistega (fotod nr 13-18), rajamissügavus 1 meeter ja keldri osas 1,8 meetrit (Allikas 2003: 18). Maakivist sokkel paistab välja vaid torniosas (fotod nr 17,18), ülejäänud maja sokli osas on jälgitav vaid tellisvooder. Viimane on üksikutes kohtades lagunenu ja segu maakivi osas vuukidest välja pudisenud (foto nr 18). Samas on soklit ka aegade jooksul parandatud (foto nr 14).

Fassaadi ilmestavad ühes otsas suuremõõtmeline rõhutatult juugenditunnustega tuulekoda, teises otsas kõrgusesse pürgiv torn (joonis nr 2). Dekoratiivne juugendlik fassaadipind on saavutatud ka erinevasuunaliste puitlaudistega, kombineerides püst- ja põiksuunalist vooderdust, neid just torni ja tuulekoja juures aktiivselt vaheldades (fotod nr 6, 7, 11). Kasutatud on püstpalk- ja sõrestikkonstruktsioon endiste rõhtkonstruktsioonide asemel. Kaht korrust eraldab dekoratiivne karniis. Esimese ja teise korruse lagede kõrgusel seinatasapinnast on ilukarniisid mis on kohati pehastunud ja lõikemustri profiilid tükati välja murdunud (fotod nr 5, 27, 33, 34). Vertikaalsed pilastrid mis asetsevad nii hoone nurkades kui ka liigendavad ja ilmestavad seinapinda, toonitavad hoone üldist nikerdstiili lahendust (foto nr 30, 33). Kolmnurkne ehisfrontoon esifassaadil (foto nr 80). Olemasolev esimese ja teise korruse väliseinad on püstpalkidest 160 mm (Allikas 2003: 18), püstpalk on

suhteliselt heas korras. Soklipealne palk on pehkinud ja seda kattev plankvöö samuti pehkinud.

Näib nagu oleks tuulekoda saanud oma ilme hiljem, oma puhtjuugendliku välimusega erineb ta ülejäänud majast. Peasissekäigu tuulekoja puitkarkassi konstruktsioonid toetuvad postidele mõõtudega 150 x 150mm (Allikas 2003:19). Postid on kaunistatud veel väikeste dekoratiivsete puitlõigetega, rõhtpalgil on kolm sibuljat nikerdust (foto nr 9). Tuulekoda kaunistavad kaarjad aknad ja hulgaliselt nikerdusi ja karniise (fotod 9, 10). Väljast vooderdatud profileeritud voodrilaudadega. Tuulekoda on hoone välisseinast eemale vajunud ja suurte sepiõmmistega kokku tõmmatud. Tuulekoja põrand on halvas seisus, suures osas pehkinud (foto nr 24). Tuulekoja kohal juugendlike vormidega veranda (fotod nr 11, 12), sovhoosi ajal ei olnud verandal kui sellisel funktsiooni ja seetõttu pandi sellele avatud verandale klaasid ette. Ka verandal on sarnaselt tuulekojale sibuljad nikerdused ja neli balustrit (fotod nr 11,12)

Tornikiiver on baroksete vormidega, katusekate on valtsplekist mis on osaliselt kahjustunud. Vana foto järgi on tornikiivri tipus aimata dekoratiivset metallist ümarvormi (foto nr 2). Torni kehandi dekoratiivne väljanägemine on saavutatud erinevasuunaliste puitlaudiste mustri ja tekitaades püst- ja põiksuunalist vooderdust (fotod nr 4, 5). Torni katuse sarikate otsad on väga dekoratiivsed ja hästi säilinud (foto nr 7). Aknaid on mitu tüüpi, originaalis on tegemist kaheosalise jaotusega, alumine osa on kahepooleline, ülemine on kaheksaruudilise jaotusega. Akende kohal on tahvelkaunistused (foto nr 6).

Katus on eterniidist, torni kattematerjaliks on plekk. Nii eterniit kui plekk on mõnevõrra kahjustunud, katusealune toolvärk ei ole väga kannatada saanud. Põlemise tagajärjed on puitkonstruktsioonidel jälgitavad. Katuse konstruktsioon on puitsarikatel, mis toetub välisseintele (foto nr 56). Katuse olevad puitkonstruktsioonid, vahvärk ja vahvärgi postid on rahuldavas seisukorras (fotod nr 51, 52). Olemasolev eterniitkatus toetub puitsarikatele mõõtudega 150 x 150 mm, kahepoolse kaldega 40°, vahepeale toetusega vahvärgiga. (Allikas 2003: 20). Olemasolev eterniit katus on pragunenud ja puudub osad plaate. Niiskusekahjustused on aluslaudisel, mis katkiste eterniitplaatide tõttu on saanud pideva niiskumise osaliseks. Eterniitkatust liigendavad väikesed vintskapid (fotod nr 2, 4, 5).

Avatäidete dekoratiivelementidest on kasutatud akende kohale paigutatud nikerdatud karniise (fotod nr 25-27, 32, 35, 36). 63 originaalaknast on 11 sovhoosi ajal välja vahetatud. Vanadel akendel on suures osas säilinud lukukivid (fotod nr 26, 27).

Aknad ja aknakarniisid on osaliselt purunenud (fotod nr 29, 31). Aknad on lahendatud kolmel viisil. Torni ülaosas on akende ülemine pool kaheksaruuduline (foto nr 25), torni alaosas on akende ülemised pooled kuueruudulised (foto nr 33), tuulekojas on baroksed ümarkaarjate vormidega aknad (fotod nr 9, 10), maja põhiosas on neljaruudulised lahendused (foto nr 32).

Maja paraaduks tuulekojast läbi tulles on rahulik ja klassitsistliku nikerdatud dekoratsiooniga (fotod nr 19, 20, 22). Välisukse metallist käepide on sepistatud ja hästi säilinud (foto nr 21). Hoonel on kaks külgust, mõlemad on põlengus hävinud, neid saab vaadelda taas vana foto pealt (foto nr 4), hoone taha on ilmselt algselt teenijarahva jaoks tuulekoda tehtud, ka seda saab vana foto pealt jälgida (foto nr 2).

Korstnad vajavad remonti katusepealses osas. Korstnatel allesjäänud korstnapitsid on äärmisel halvas olukorras, üks korsten on sisse kukkunud (fotod nr 73-74). Korstnatel on lubikrohv pudenenud. Katusel puuduvad harjalauad, sademeveerennid ja –torud.

4. Peahoone interjäär

Peahoone kaks korrust on sovhoosi kontoriaks kohandamisel ka ümber ehitatud ja algne ruumijaotus kohati küllalt selgelt välja loetav. Kuna kontorimajas asusid ka eluruumid, siis on mõnest suurest toast tehtud mitu väiksemat tuba. Säilinud on isegi palgapäeval raha väljamaksmise luugid (fotod 57, 61).

Korrustevahelise vahelae konstruktsioon koosneb põranda laudisest 37 mm, taladest 200 x 200, sammuga 700 mm ja talade vaheline laudis, mis on kinnitatud tala alumise ääre külge (Allikas 2003: 19). Laudis ja talad on heas korras. Krohv on rahuldavas korras.

Pööningu vahelagi koosneb savi kihist 120 mm, mustast laudisest, õhkvahest 80 mm, talade all olevast laudisest 25 mm ja krohvikihist 15 mm. Talade mõõdud on 200 x 200 mm (Allikas 2003: 20). Talad võivad kohati olla pehkinud, mis selgub savikihi eemaldamisel.

Põranda laudis on suuruses 37 mm. (Allikas 2003: 19). Põrandalaudis on kohati pehkinud (fotod nr 42, 43, 50). Olemasolev põranda konstruktsioon koosneb laudisest 37 mm, taladest 150 x 150 mm, sammuga 1150 mm ja talade vahelist savi ja linaluu täidisest (Allikas 2003: 19). Laudis on heas korras. Talad on osaliselt pehastunud.

Seestpoolt krohvitud 15 mm (Allikas 2003: 18). Sisemine lubikrohvikiht roogmattidel on rahuldavas korras (foto nr 38).

Osaliselt, mõningate kahjustustega, on laed võlvitud. Interjööri laed on üsna halvas seisus, osaliselt need hallitavad (foto nr 37). Esimese korruse halli laes on küllalt heas seisus rosett (foto nr 60). Teistest võimalikest lagede kaunistustest ei ole andmeid.

Sisemised aknad on enamjaolt asendatud sovhoosi ajal. Mõnel aknal on säilinud vanad kremoonid ja hinged. (fotod nr 46, 47, 48).

Osaliselt on vanad tahveluksed säilinud, mõned ukсед on isegi valgimikuga (fotod nr 39, 44, 45). Eriti uhke on esimese ja teise korruse vahelise vaheukse valgimikuosa (foto nr 49). Puitosad on hästi säilinud, klaas on suurelt jaolt purunenud.

Vanadest ahjudest on oma põhivormi säilitanud kaks kahhelahju (fotod nr 40, 41), mis on küll vana sobimatu värviga üle võõbatud. Ahjude keskosa on purustatud, võib-olla on sealt Pukkade perekonna varandust otsitud. Karniisid ja ehisedetailid on osaliselt säilinud.

Esimest ja teist korrust ühendavad kaks keerdtreppi, trepiastmed on küll heas tehnilises seisukorras, kuid trepi käsipuud on ammu ilmselt kütteks ära kasutatud.

5. Kõrvalhooned ja krundi piirded

1938 a 31 dets sõlmisid Peeter Pukk ja kindlustusaktsiaselts eesti Lloyd kindlustuslepingu kus loeteletakse üles ka elumaja juurde kuuluvad kõrvalhooned. Need olid järgmised. Laut (ehitatud 1906 a). Seinad kivist, katus laastust. Tall ja meiereihoone samuti ehitet 1906, seinad ja katus mõlemal hoonel kivist. Vankrikuur märksa hilisem, ehitet 1918, puithoone. Kinnistu juurde kuulusid ka kaks küüni. (EAA fond nr 2486, nim 3, s 1499)

Praegusel hetkel on kahel majandushoonel eterniitkatus. Ühel kõrvalhoonel on säilinud veel vana kivikatus. (foto nr 67) Teine on sovhoosi aegu enam kasutusel olnud ja remonditud, kivikatuse asemel on plekk (foto nr 68).

Punases telliskivist ja maakivist ehitatud ja dekoratiivselt kujundatud kõrvalhooneid (foto nr 71, 76) on aegade jooksul (sobimatute materjalidega) remonditud (fotod nr 62, 68, 78). Valge silikaat on olnud ilmselt kõige kättesaadavam. Vanad korstnad on osaliselt ära lagunened ja uued silikaattellisest korstnad üles laotud. (foto nr 63). Kõrvalhoonetel on säilinud veel mõningaid dekoratiivseid vorme – katuse otsaviil, mida ilmestab ja liigendab punastest tellistest friis ja ümaraken. (foto nr 64). Aknaid ja uksi dekoreerivad punasest tellisest piirded (fotod nr 65, 66, 79). Ühel hoonel on säilinud ka puidust aknaluugid (foto nr 65). Ühte kõrvalhoonet on ka täiendatud, sellele on sovhoosi ajal ehitatud tualett (fotod nr 74, 77). Erandlik krundi arhitektuurses käsitluses on vaid üks, tervikuna punasest tellisest ehitatud hoone (foto nr 75). Sovhoosi ajal oli see saunana kasutusel. Selle hoone akende ja ukse kohal on samuti kaarjas piire. Ust ilmestab veel sepistatud varikatus (foto nr 75).

Krundi maakivist piire on väljaloetav, suhteliselt heas korras osaliselt laiali kantud. (fotod nr 54, 55). Krunt on piiratud maakivimüüri, värav on sepistatud (foto nr 53, 70). Müürist on maakive aegade jooksul minema tassitud. Sepisvärav on heas korras.

6. Kultuuriväärtuslike detailide loetelu

1. Peahoone tuulekoda koos teise korruse verandaga (fotod nr 6, 7, 9-12)
2. Kolmnurkne ehisfrontoon tuulekoja ja veranda peal (foto nr 80)
3. Peahoone maakivi ja punase tellisega sokliosa (fotod nr 13-18)
4. Häärberi torn koos torni kehandi dekoratiivsete elementidega ja profileeritud sarikaotstega (foto nr 5)
5. Peahoone paraaduks koos manustega (fotod nr 19-22)
6. Esimese ja teise korruse vaheline dekoratiivne karniis (fotod nr 5, 7, 33, 34)
7. Hoonet liigendavad pilastrid (fotod nr 30, 33)
8. Hoone algsed aknad koos manuste ja aknakarniisidega (fotod nr 25-27, 32, 35, 36, 46-48)
9. Sisemised tahveluksed (fotod nr 39, 44, 45, 49)
10. Katuse räästa puitkarniis koos profiilsete sarikaotstega (foto nr 56)
11. Vintskapid (fotod nr 2, 4, 5) ja korstnapitsid (fotod nr 73, 74)

12. Esimese korruse saali laes asuv kipsrosett (foto nr 60)
13. Völvlaed (lk 37)
14. Säilinud glasuurahjud (fotod nr 40, 41)
15. Kõrvalhoonetel dekoratiivsed vormid – otsaviil koos friisi ja ümaraknaga (foto nr 64), akende ja uste punastest tellistest piirded (fotod nr 65, 66, 79), aknaluugid (foto nr 65), varikatus (foto nr 75).
16. Sepistatud värav (foto nr 53)

7. Häärberi muinsuskaitse eritingimused

Suurejoonelise arhitektuuriga Mulgi häärberi näide. Torniga mulgi häärbereid teadaolevalt rohkem säilinud ei ole. Taluhäärberist on valdavalt säilinud vaid väline vorm, interjööris on säilinud vaid mõningad detailid.

1. Säilitada ja restaureerida hoone maakivi ja punase tellisega sokliosa. Sokli paranduste tegemisel ja tellise vuukide täitmisel kasutada lubimörti.
2. Säilitada olev miljööväärtuslik fassaad koos dekoratiivdetailidega.
3. Restaureerida hoone algsed aknad koos manustega koos prossijaotusega vastavalt arhiivifotole. Uute avatäidete teostamisel lähtuda ajaloolistest eeskujudest.
4. Restaureerida fassaadi dekoratiivdetailid
5. Eemaldada eterniitplaadist katusekate ning paigaldada tsingitud terasplekist katusekate. Katuse kalle ja harjajoon jätta samaks.
6. Taastada tellistest korstnad ja korstnapitsid vastavalt arhiivifotodele, värvida valge lubivärviga ja varustada tsingitud terasplekist korstna mütsidega.
7. Säilitada ja taastada hoone põhiosa katuse puitkonstruktsioonid
8. Säilitada ja restaureerida korrustevahelised keerdastmetega puittrepid
9. Säilitada ja restaureerida hoone paraaduks koos manustega ja sisemised tahveluksed
10. Säilitada ja restaureerida tahveluksed
11. Säilitada ja restaureerida völvlaed koos esimese korruse laes asuva kipsrosetiga
12. Säilitada ja restaureerida glasuurpottidest ahjud
13. Kõrvalhoonetel säilitada ja taastada katuse otsaviil koos friisi ja ümaraknaga, akende ja uste piirded, varikatus ja aknaluugid. Kaaluda aknaluukide kasutuselevõttu ka teistel kõrvalhoonetel
14. Säilitada sepistatud värav. Silikaadist laotud väravapostid asendada maakivist postidega.

8. Kasutatud allikad ja kirjandus

1. Allikas, Indrek (2003) Taluelamu renoveerimine. Bakalaureusetöö maaehituse erialal. Eesti Põllumajandusülikool
2. Eesti Ajalooarhiiv, fond nr 3760, nimistu 3, säilik 7299
3. Eesti Ajalooarhiiv, fond nr 2486, nimistu 3, säilik 1499
4. ERM Fotoarhiiv, fond nr 1891, säilikud nr 18, 102-104
5. Jõgi, Aime “Mathieseni majal on lootusekiir, Abja villadel ainult mälestus.”(Sakala 01. 06. 2002)
6. Jänes, Ahto “Peeter Puka kuldpulmapäev koondas Halliste mõjukamaid talumehi”. (Sakala 08.02.2003).
7. Pärdi, Heiki (2005) Eesti taluhäärberid. Tallinn
8. Pärnumaa tegelaste biograafiad (1937). Pärnu
9. Tiideberg, Aksel (2004) Halliste enne ja nüüd. Viljandi
10. Viljandi Maa-arhiiv, Fond nr 909, nimistu nr 1, säilik nr 1057

